

معنا و مبنای علوم انسانی اسلامی

درس گفتارها، سخنرانی‌ها، گفت‌وگوها و یادداشت‌هایی از

رضا غلامی

تابستان ۱۳۹۷

انتشارات آفتاب توسعه
ناشر اختصاصی آثار مرکز پژوهش‌های علوم انسانی اسلامی صدرا

معنا و مبنای علوم انسانی اسلامی

درس گفتارها، سخنرانی‌ها، گفت‌وگوها و یادداشت‌هایی از
رضا غلامی

ویراستار: علی آقاپور

طراحی جلد و صفحه‌آرایی: یوسف بهرخ

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۷

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۸۶۷-۶۱-۰
ISBN ۹۷۸-۹۶۴-۷۸۶۷-۶۱-۰

سرشناسه	غلامی، رضا، ۱۳۵۵ -
عنوان و نام پدیدآور	معنا و مبنای علوم انسانی اسلامی؛ درس گفتارها، سخنرانی‌ها، گفت‌وگوها و یادداشت‌هایی از رضا غلامی / رضا غلامی، ویراستار علی آقاپور.
مشخصات نشر	تهران، آفتاب توسعه، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۴۱۶ ص.
شابک	۲۵۰۰۰ ریال، ۹۷۸-۹۶۴-۷۸۶۷-۶۱-۰
وضعیت فهرست‌نویسی، فیا	
یادداشت	کتابنامه
عنوان دیگر	درس گفتارها، سخنرانی‌ها، گفت‌وگوها و یادداشت‌هایی از رضا غلامی.
موضوع	علوم انسانی (اسلام) — مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	Humanities (Islam) — Addresses, essays, lectures
موضوع	غلامی، رضا، ۱۳۵۵ - — مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	علوم اسلامی
موضوع	Islamic science
موضوع	قرآن و علوم انسانی
موضوع	Qur'an and humanities
موضوع	علوم انسانی (اسلام) — مناظره‌ها
موضوع	Humanities (Islam) — Debates
رده‌بندی کنفره	BP۲۲۲/ع۸۶۴ ۱۳۹۷
رده‌بندی دیویی	۲۹۷/۴۸۵
شماره کتابشناسی ملی	۵۳۶۳۳۷۲

نشانی: تهران، خیابان جمهوری اسلامی، تقاطع ابوریحان،
خیابان کشور دوست، کوچه نوشیروان، پلاک ۲۶ طبقه ۴
تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۰۹۰۵۶

www.sccsr.ac.ir

نقل و چاپ نوشته‌ها به اجازه رسمی از ناشر بلا مانع است.

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱۵

بخش اول: سخنرانی‌ها

علوم انسانی اسلامی و چالش‌های پیش رو..... ۲۱

سرآغاز..... ۲۱

زمینه اصلی شکوفایی علوم انسانی اسلامی..... ۲۲

چالش‌های اصلی فراروی علوم انسانی اسلامی..... ۲۴

یکم. بدفهمی علوم انسانی اسلامی..... ۲۵

دوم. سطحی‌گرایی و شعارزدگی در علوم انسانی اسلامی..... ۲۵

سوم. تقدس دادن به علوم انسانی اسلامی..... ۲۶

چهارم. عدم شکل‌گیری یک جهاد علمی همه‌جانبه در کمال بخشی به

علوم انسانی..... ۲۶

پنجم. غفلت از کاربرد علوم انسانی اسلامی..... ۲۷

ششم. انفعال و وادادگی در برابر علوم انسانی سکولار..... ۲۸

هفتم. گرفتن میدان‌های عملی از علوم انسانی اسلامی..... ۲۸

هشتم. کم‌عنایتی به نقد و آزاداندیشی	۲۹
نهم. کج‌فکری و سوء مدیریت در جریان بخشی به علوم انسانی اسلامی	۳۰
دهم. تنها و بی‌حامی رها کردن اصحاب علوم انسانی اسلامی	۳۰
آزادی و علوم انسانی	۳۳
مقدمه	۳۳
نسبت بین اسلام و علوم انسانی و اجتماعی	۳۵
یک سانسور بزرگ	۳۷
تشتت در علم جدید	۳۸
علم از منظر معرفت‌شناسی اسلامی	۴۱
دعوای اصلی ما با مخالفان علوم انسانی اسلامی	۴۲
تردید در کارآمدی علم مدرن	۴۳
احیاء عصر دینی و احیاء علم دینی؛ ابهامات و پاسخ‌ها	۴۳
تضییق فضای آزاداندیشی و علوم انسانی اسلامی	۴۷
جبهه‌های مبارزه روشنفکری انقلاب اسلامی	۴۸
تهدیدات فراروی آزاداندیشی	۴۹
ده اصل قرآنی در فرایند ساخت علوم انسانی اسلامی	۵۳
اصل اول	۵۴
اصل دوم	۵۴
اصل سوم	۵۴
اصل چهارم	۵۵
اصل پنجم	۵۵
اصل ششم	۵۶
اصل هفتم	۵۷

۵۷	 اصل هشتم
۵۷	 اصل نهم
۵۸	 اصل دهم
۵۸	 نکاتی چند برای استفاده درست از قرآن در علوم انسانی و اجتماعی
۶۰	 پیشنهادهایی برای اعتلای دانشکده اهل البیت (ع)
۶۳	 علوم انسانی اسلامی و جهان‌های سه‌گانه
۶۳	 جهان علم
۶۵	 جهان عالمان
۶۶	 جهان واقع
۶۷	 دو نکته در باب جایگاه رهبری نظام اسلامی در عرصه علوم اسلامی
۶۹	 تابوگرایی، مولود غیبت تفکر آزاد و انتقادی
۶۹	 کاستی‌های علوم انسانی رایج
۷۱	 مزیت‌های ماهوی علوم انسانی اسلامی
۷۳	 رویکرد چهارمین کنگره علوم انسانی اسلامی
۷۵	 علوم انسانی اسلامی در ساحت عمل
۷۶	 رابطه علوم انسانی اسلامی با علوم اسلامی
۷۶	 یک تعریف جدید از علوم انسانی اسلامی
۷۷	 اقسام آموزه‌ها و گزاره‌ها در علوم انسانی اسلامی
۷۸	 تحریک نظام انگیزشی، مقدمه ایجاد و تغییر رفتار
۷۹	 دالّ مرکزی نظام انگیزشی مورد اتکاء علوم انسانی سکولار
	ایمان اسلامی، شاه حلقه نظام انگیزشی مورد اتکاء علوم انسانی
۸۰	 اسلامی
۸۰	 تلاش اسلام برای ارائه تصویری درست از نفع و سود
۸۱	 نقش گفتمان در مدیریت نظام انگیزشی

- ۸۳ مفهوم گفتمان اجتماعی
- ۸۵ علوم انسانی اسلامی و نیاز به بسترهای گفتمانی
- ۸۵ یک - نظام تشویق و تنبیه
- ۸۶ دو - ساختارها و فرایندها
- ۸۷ سه - چشاندن کارآمدی
- ضرورت دست‌یابی به دستگاه مبدل‌تثوری به عمل، در علوم انسانی
اسلامی..... ۸۹
- ۹۰ اهداف نشست علوم انسانی اسلامی
- ۹۰ راه الهی
- ۹۳ خلاء اصلی عرصه نظریه‌پردازی و راه‌حل‌های رفع آن
- ۹۴ نقش بی‌بدیل اساتید در موضوع علوم انسانی اسلامی
- ۹۷ مختصات نظریه در علوم انسانی اسلامی
- ۹۸ ماهیت علم
- ۱۰۱ مختصات هست‌شناسی
- ۱۰۲ مختصات معرفت‌شناسی
- ۱۰۳ فلسفه علوم انسانی اسلامی
- ۱۰۴ روش‌شناسی علوم انسانی اسلامی
- ۱۰۵ اشاراتی در باب نظریه اعتبارات علامه طباطبائی
- ۱۰۸ مختصات غایت‌شناختی
- ۱۰۹ چیستی نظریه در علوم انسانی اسلامی
- ۱۱۱ انقلاب در علوم انسانی لازمه تحقق انقلاب اسلامی
- ۱۱۲ نسبت علوم انسانی اسلامی و انقلاب اسلامی
- ۱۱۲ یکم - رویکرد خنثی
- ۱۱۳ دوم - رویکرد تهذیبی

- سوم - رویکرد بومی سازی ۱۱۳
- چهارم - رویکرد خلوص گرا ۱۱۳
- پنجم - رویکرد مبنای گرا و واقع بینانه ۱۱۴
- لزوم تولّد علوم انسانی از بطن جهان بینی و تعالیم اسلامی ۱۲۳
- نسبت علوم انسانی اسلامی و تمدن سازی نوین اسلامی ۱۲۳
- علوم انسانی، حلقه اتصال عناصر نظام اسلامی ۱۲۶
- مفهوم تحول واقعی در علوم انسانی ۱۲۶
- مزیت هایی در علوم انسانی اسلامی ۱۲۸
- علوم انسانی اسلامی و پیشرفت ۱۳۱
- رویکردهای مطرح در باب اداره جامعه اسلامی ۱۳۲
- سخنی در باب چیستی دستگاه معرفتی - علمی اسلامی ۱۳۳
- چالش ها و سایش های علوم انسانی اسلامی با علوم انسانی سکولار ۱۳۴
- برخی از ویژگی های ممتاز علوم انسانی اسلامی ۱۳۸
- بدهی هایی در باب علوم انسانی اسلامی ۱۴۳
- مواجهه مستبدانه روشنفکری سکولار با علوم انسانی اسلامی ۱۴۷
- انحصارگرایی علوم انسانی غربی و کارشکنی های آن علیه علوم انسانی اسلامی ۱۴۸
- دستاوردهای کنگره علوم انسانی اسلامی ۱۵۱
- سرمایه گذاری برای شکوفایی علوم انسانی اسلامی؛ اساس شکل گیری تمدن نوین اسلامی ۱۵۵
- خیر مقدم ۱۵۵
- چالش های علوم انسانی غربی ۱۵۵
- رسالت ها و پیشرفت های ما در عرصه علوم انسانی اسلامی ۱۵۷
- هم طرازی اهمیت تحول بنیادین در علوم انسانی، با اصل پیروزی انقلاب

اسلامی	۱۶۱
جایگاه علوم انسانی اسلامی در انقلاب اسلامی	۱۶۱
مفهوم دقیق تحول علوم انسانی	۱۶۴
علت راه اندازی کنگره بین المللی علوم انسانی اسلامی	۱۶۵
معنا و مبنای طبقه بندی علوم	۱۶۹
نقش طبقه بندی علوم در اوج گیری تمدن اسلامی	۱۶۹
ثمرات طبقه بندی علوم	۱۷۱
سه نکته کلیدی در باب طبقه بندی علوم	۱۷۴
تعریف طبقه بندی علوم	۱۷۶
نقطه افتراق سنت شرقی با غرب مدرن در نوع نگاه به علم	۱۷۷
نقش جهان بینی ها در مبناسازی برای طبقه بندی علوم	۱۷۹
نسبت علوم انسانی اسلامی با طبقه بندی علوم	۱۸۲
نادرستی توقع از آیات و روایات برای ارائه طبقه بندی کامل علوم	۱۸۳
لزوم باز مطالعه درباره معیارهای طبقه بندی علوم	۱۸۴
ضرورت گذر از نظریات قدما در موضوع طبقه بندی علوم	۱۸۴
علوم انسانی اسلامی؛ چرایی، چیستی و چگونگی	۱۸۷
یکم	۱۸۸
دوم	۱۸۹
سوم	۱۹۰
چهارم	۱۹۲
پنجم	۱۹۳
ششم	۱۹۴
هفتم	۱۹۶
هشتم	۱۹۷

- نهم..... ۱۹۷
- دهم..... ۱۹۸
- خطوط قرمز موجود علیه پیشرفت علوم انسانی ۲۰۱
- آزاداندیشی؛ دروازه ورود اسلام به جان آدمی ۲۰۱
- فقدان منطقه ممنوعه فکری در اسلام ۲۰۲
- عدم هراس اندیشمندان مسلمان از طرح شبهات و مسائل فکری-دینی.. ۲۰۳
- اقبال مستمر متفکران مسلمان به نقد و مناظره آزاد ۲۰۳
- ویژگی علوم انسانی پیشرفته ۲۰۴
- علوم انسانی غربی؛ ایدئولوژی برآمده از جهان بینی الحادی ۲۰۴
- ضرورت حذف میدان داری علوم انسانی سکولار در جامعه اسلامی.. ۲۰۵
- درماندگی علوم انسانی فعلی ۲۰۵
- اصلی ترین خط قرمز؛ انحصارگرایی علوم انسانی غربی در منابع و روش شناسی شناخت ۲۰۶
- تابوسازی از نظریه های مشهور غربی و تقدس بخشی به آنها؛ عادت جریان روشنفکری سکولار ۲۰۷
- اسلام سیاسی یکی از بزرگ ترین خط قرمزها در علوم انسانی فعلی ۲۰۷
- عبور از الگوهای غربی، یکی دیگر از خط قرمزها در علوم انسانی فعلی.. ۲۰۸
- حضور در مناظره های صریح و عالمانه؛ یک خط قرمز دیگر ۲۰۹
- روشنفکران سکولار و فرار از میدان مناظره علمی ۲۱۱
- ناکارایی علوم انسانی سکولار ۲۱۲
- علوم انسانی اسلامی در یک تعریف ساده..... ۲۱۳
- منزلت بی بدیل آزاداندیشی در عرصه علوم انسانی اسلامی ۲۱۴
- دستاوردهای دومین کنگره بین المللی علوم انسانی اسلامی ۲۱۶
- علوم انسانی اسلامی؛ میوه آزاداندیشی ۲۱۹

- ۲۱۹..... آزاداندیشی یا روشنفکری
- ۲۲۰..... ویژگی های اساسی آزاداندیشی
- ۲۳۰..... رسالت های ما در قبال جریان آزاداندیشی
- ۲۳۳..... ناتوانی علوم انسانی سکولار در پاسخ گویی به سؤالات اساسی بشر
- ۲۳۳..... علل کنارگذاشتن علوم انسانی سکولار
- ۲۳۶..... ویژگی های عمده علوم انسانی مطلوب ما
- ۲۳۹..... علوم انسانی سکولار و چالش کارآمدی
- ۲۴۰..... اشاره ای کوتاه در باب سابقه موضوع تحول بنیادین علوم انسانی
- ۲۴۰..... خلاء اصلی علوم انسانی سکولار
- ۲۴۱..... ضرورت اهتمام در مسیر تحول علوم انسانی
- ۲۴۲..... برخی اقتضائات بنیادین تحول علوم انسانی
- ۲۴۳..... گزارش اجمالی در باب نخستین کنگره بین المللی علوم انسانی اسلامی

بخش دوم: گفت وگوها

- ۲۴۷..... علوم انسانی اسلامی به مثابه یک سازه چند لایه ای
- تحول حقیقی در علوم انسانی، باید با غلبه طبیعی علوم انسانی اسلامی توأم باشد
- ۲۵۷.....
- ۲۶۳..... علوم انسانی غربی هموارترین مسیر نفوذ و اختلال در نظام بوده است
- ۲۷۱..... معنا و مبنای تحول در علوم انسانی
- ۳۰۱..... علوم انسانی اسلامی، مقدمه تمدن نوین اسلامی
- ۳۰۷..... علوم انسانی با بخشنامه متحول نمی شود
- ۳۱۵..... شکستن بت های بیرونی و درونی انسان، لازمه نیل به مقام آزاداندیشی
- ۳۳۳..... فقدان اراده برای تحول در علوم انسانی
- ۳۴۵..... «مکتب آزاداندیشی»؛ معنا، مبنا و رسالت

معنا و مبنای علوم انسانی اسلامی؛ راه‌های رفته و نرفته..... ۳۶۳

بخش سوم: یادداشت‌ها

- بازگشت آزاداندیشی به علوم انسانی ۳۹۵
- پویایی و پایایی علوم انسانی اسلامی..... ۴۰۱
- تأملاتی از زاویه فلسفه علم در باب شکل‌گیری علوم انسانی اسلامی..... ۴۰۱
- آیا علوم انسانی اسلامی وحی مُنزل است؟..... ۴۰۱
- پویایی علوم انسانی اسلامی..... ۴۰۳
- علوم انسانی اسلامی؛ فلسفه یا نظریه؟..... ۴۰۴
- علوم انسانی اسلامی و آزاداندیشی..... ۴۰۵
- علوم انسانی اسلامی؛ واقع‌نمایی یا تجویز؟..... ۴۰۷
- حجیت نتایج روش‌شناسی تجربی در بطن علوم انسانی اسلامی... ۴۰۸
- آیا علوم انسانی اسلامی تقلیل‌گراست؟..... ۴۰۸
- رابطه علوم اسلامی و علوم انسانی اسلامی؟..... ۴۰۹
- نسبت علوم انسانی اسلامی با سایر علوم..... ۴۱۰
- علوم انسانی اسلامی و جامعه علمی..... ۴۱۱
- آیا علوم انسانی اسلامی، جهانی است؟..... ۴۱۲
- مزیت‌های علوم انسانی اسلامی نسبت به علوم انسانی سکولار..... ۴۱۲
- فعلیت یافتن علوم انسانی اسلامی..... ۴۱۳
- پرهیز از تعقیب اغراض سیاسی - جناحی در کرسی‌های آزاداندیشی..... ۴۱۵

پیشگفتار

بحث از علوم انسانی اسلامی را باید سال‌ها پیش از پیروزی انقلاب و لااقل در جهان تشیع با ظهور اثر گرانقدر شهید صدر یعنی «اقتصادنا» جستجو کرد. البته دنیای تسنن هم از گذشته - و چه بسا زودتر از شیعیان - به این ساحت فکری بی‌اعتنا نبوده و تلاش‌های وافر را چه در حوزه علوم اجتماعی و سیاسی و چه دانش اقتصاد داشته است. از تلاش‌های سید قطب و امثال او که متهم به افراطی‌گرایی شده‌اند بگذریم، اندیشه‌ورزی افرادی چون سید محمد نقیب العطاس، اسماعیل فاروقی یا سید ابوالاعلی مودودی در پایه‌گذاری علوم انسانی اسلامی تأثیراتی داشته است. در جهان تشیع، هرچند دیدگاه‌های اقتصادی شهید صدر یک نقطه عطف در حوزه‌های علمیه به‌شمار می‌رود اما نقش و سهم منحصر به فرد مرحوم علامه طباطبایی و شهید مطهری در این میدان - هرچند با تابلوی علوم انسانی اسلامی دنبال نشده باشد - غیر قابل انکار است. با پیروزی انقلاب اسلامی و تجدید حیات عملی اسلام اجتماعی، به‌طور طبیعی انتظار برای بسط و تعمیق علوم انسانی اسلامی افزایش یافت. جمهوری اسلامی به دنبال جاری و ساری کردن تعالیم ناب اسلامی در رگ‌های کشور بود

و این هدف جز با اتکاء به علوم انسانی اسلامی میسر نمی‌شد. ناآشنایی با عمق علوم انسانی و کارکردهای آن به علاوه فقر محتوای منسجم و روزآمد در حوزه‌ها همچنین نیازهای فزاینده و متراکم کشور به تربیت نیرو و ضرورت پاسخ‌گویی به سبیلی از مسائل مبتلابه، چیزی بود که نظام را به سمت پالایش و استفاده از علوم انسانی متعارف که مولود تفکر سکولار بود سوق داد. بعضی‌ها تا همین اواخر تصور می‌کردند پالایش متون و تغییر اسمی در برخی سرفصل‌های درسی، علوم انسانی سکولار را در مسیر نظام اسلامی قرار داده است اما واقعیت این بود که پالایش‌های سطحی نه تنها ثمره چندانی نداشت بلکه قدرت اصحاب علوم انسانی سکولار را برای گسترش این علوم در پوشش پالایش یا تحول و غیره افزایش می‌داد. در این بین، شاهد شکل‌گیری مجموعه‌هایی نظیر دانشگاه امام صادق (ع) یا دفتر همکاری حوزه و دانشگاه برای به خدمت درآوردن علوم انسانی در جهت اهداف نظام اسلامی بودیم اما به این تلاش‌ها - که چیزی جز کنار هم قرار دادن و حداقل ترکیب صناعی دو دانش نامتجانس اسلامی و سکولار نبود - اطلاق عنوان علوم انسانی اسلامی ممکن نبود.

البته در دهه هفتاد شاهد شکل‌گیری یک جریان موفق برای پاسخ‌گویی به سؤالات و شبهات نوظهور نسبت به بنیادهای معرفتی تعالیم اسلامی بودیم که در جای خود اثر قابل توجهی در مهیاسازی مقدمات تکون علوم انسانی اسلامی داشت اما اطلاق علوم انسانی اسلامی به نتایج این جریان فکری نیز امکان نداشت. بالاخره بعد از تحمل ضربات جبران‌ناپذیر علوم انسانی سکولار و تربیت صدها هزار تن از مدیران دیروز، امروز و تا حدی آینده کشور بر مبنای این علوم، فکر تحول بنیادین در علوم انسانی که از سوی رهبر بزرگوار انقلاب

و یا شبهات در نظر گرفته است و لذا فضای حاکم بر هر سال در مطالب ارائه شده در همان سال اثرگذار بوده است. از طرف دیگر، نظرات بنده در طول این سال‌ها تکمیل و پخته شده و به طور طبیعی نظرات اولیه نسبت به نظرات الآن قدری تغییر کرده است. حال که پیش‌گفتار این کتاب را می‌نویسم فشارها بر این حرکت، تنگناهای مالی و غیره طاقت‌فرسا شده به طوری که اطمینان ندارم بتوانم مانند سابق نقش خود را در این ساحت ایفا کنم اما خدای تعالی را به خاطر توفیق بزرگی که نصیب ساخت بی‌نهایت شاکرم. واقعیت این است که هرچند نهال علوم انسانی اسلامی جوان است اما ریشه خود را تقویت کرده و مهم‌تر از همه لااقل در محیط‌های متجانس به گفتمانی رایج تبدیل شده است و لذا امیدوارم این نهال در آینده به مدد خود اساتید حوزه و دانشگاه به درختی تنومند تبدیل گردد. در پایان لازم می‌دانم از برادر خوش فکر جناب آقای علی آقاپور که زحمت ویرایش مطالب کتاب را بر عهده گرفتند و همچنین از دوست گرامی جناب آقای یوسف بهرخ که با صبر و حوصله و هنرمندی فرصت آماده‌سازی و چاپ کتاب را فراهم کردند سپاسگزاری کنم.

و العاقبه للمتقین

رضا غلامی

۱۳۹۷/۵/۲۷